
Roma hősök workshop – módszertan

*Roma hősök a színházban és a
mindennapi életben – tréningekkel és
képzésekkel a roma fiatalokért
projekt módszertani kiadványa I.*

Roma hősök workshop – módszertan

Roma hősök a színházban és a mindennapi életben - tréningekkel és
képzésekkel a roma fiatalokért
projekt módszertani kiadványa I.

Írta:

Illés Márton
Lakatos Lucia

Független Színház Magyarország – Nők a Jövőért Egyesület
2024

Kiadja:

Független Színház Magyarország – Nők a Jövőért Egyesület, <https://independenttheater.hu/>

Írta:

Illés Márton
Lakatos Lucia

A szerkesztésben közreműködött:

Péter Boglárka
Horvát Anett

Készült az Európai Unió finanszírozásával,
a **Roma hősök a színházban és a mindennapi életben - tréningekkel és képzésekkel a roma fiatalokért** (2023-1-SK02-KA210-YOU-000154076) című projekt keretében.

Az itt szereplő információk és állítások a szerzők álláspontját képviselik, és nem feltétlenül tükrözik az Európai Unió hivatalos véleményét. Sem az Európai Unió, sem a támogatást nyújtó hatóság nem vonható felelősségre miattuk.

**Az Európai Unió
támogatásával**

Projekt partnerek:

Független Színház Magyarország – Nők a Jövőért Egyesület
Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége
Ternipe Polgári Társulás (Ternipe - združenje pre rómsku mládež na Slovensku a v Maďarsku)

Romániai
Magyar
Pedagógusok
Szövetsége

independent
theater

1. Háttér és kezdetek

A színház és a drámai hősök az aktív állampolgárság előmozdításában

A színház és a polgárság fejlődése mindig kéz a kézben járt az ókori görögöktől az Erzsébet-kori Anglián, a felvilágosodás kori Franciaországon keresztül, a 19. századi közép-kelet-európai nemzeteken át egészen a 20. századi amerikai klasszikusok koráig. A drámai hősök ugyanis – az aktív állampolgárokhoz hasonlóan – az őket körülvevő kihívásokra (értékalapú) döntésekkel és aktív felelősségvállalással reagálnak, és akár sikeres az útjuk, akár elbuknak, hatással bír szerepvállalásuk szűkebb-tágabb környezetükre.

Ebből adódóan az aktív roma hősöket bemutató színdarabok és előadások – meggyőződésünk szerint – hozzájárulnak a roma polgárság fejlődéséhez, ahhoz, hogy Európa legnagyobb és leghátrányosabb helyzetű etnikai kisebbségének tagjai megerősödhesenek, és kezükbe vehessék saját és környezetük alakítását.

A kisebbségi színházi önreprezentáció fontossága

Ahhoz, hogy bármelyik kisebbség tagjai a többség tagjaival együtt hiteles és sokszínű képet tudjanak kapni a közösségeiket meghatározó jelenségekről, történetekről, a közösségek tagjai számára meghatározó speciális és általános emberi értékekről, elengedhetetlen, hogy saját nézőpontjaik és alkotásaik a kultúra és az oktatás eltérő szegmenseiben, így a színházban is, megjelenjenek.

Egy régi mondás szerint, amíg nem a tigris írja meg a saját történetét, mindig vadászni fognak rá. Amíg a cigányságot csak külső nézőpontból nem romák történeteiből ismerhetjük meg, addig lehetetlen megtörni a sztereotípiák ördögi körét. Ha egy felnövekvő roma vagy nem roma gyerek nem talál olyan könyveket, előadásokat, filmeket, amelyek megmutatják a roma emberek értékvezérelt történeteit, addig egyiküknek sem lesz lehetősége, hogy túllásson a stigmatizált roma képen. Amíg csak bűnözőket, koldusokat és szexmunkásokat mutatnak meg a romákról készült alkotások, addig a romák és a nem romák roma képe – ezáltal saját magukról, illetve egymással való viszonyaikról alkotott képe is – ketrecbe lesz zárva.

Ezzel a helyzettel, meglátásunk szerint, csak akkor tudunk szakítani, ha a roma önreprezentációnak helyet biztosítunk a drámairodalomban, a színházakban, a könyvtárakban és az iskolákban is.

Kezdetek

Ezek a gondolatok inspirálták évek óta a Független Színház munkatársait saját művészeti és oktatási munkájukban is. Sok évig hoztunk létre színdarabokat, előadásokat, miközben azon is dolgoztunk, hogy a hátrányos helyzetű roma fiataloknak nyújtott oktatási programjainknak köszönhetően minél többen kulturális és oktatási szakemberekké válhassanak. A sikerek ellenére úgy éreztük, hogy egyedül vagyunk. Ez a vélekedés azonban megcáfolódott számunkra, amikor közel 10 évvel ezelőtt az európai roma színházak vizsgálatába fogtunk. Megtudtuk ugyanis, hogy az európai professzionális roma színház 150 éves múltra tekint vissza, és jelenleg is számos európai országban dolgoznak profi roma színházi alkotók és társulatok. A színdarabokat megismerve úgy tűnt, ezek remek alapként szolgálhatnak oktatási programok indítására. El is hívtunk 2017-ben néhány roma és traveller alkotót, hogy munkáik mentén oktatási anyagot hozzunk létre. Richard R. O’Neill, Alina Șerban, Mihaela Drăgan és Dijana Pavlović munkái mind olyan monodrámák voltak, amelyek aktív hősöket mutattak be – történetesen mind a négy dráma egy-egy női hőst. A Roma Hősök Nemzetközi Fesztivál 2017-ben ennek a négy darabnak a bemutatásával indult el, és azóta öt rákövetkező

nemzetközi fesztiválra is sort kerítettünk. Minden fesztiválon eltérő roma színházi alkotók produkcióit mutattuk be – Svédországtól Olaszországig, Írországtól Bulgáriáig. Az előadások mellett a színdarabok fordítását, a teljes előadások, illetve oktatási anyagok alapjául szolgáló fókuszvideók felvételét is minden évben megvalósítottuk.

A nemzetközi roma alkotókkal és a formálódó roma és nem roma trénerek hálózatával együttműködve alakítottunk ki még 2017-ben egy oktatási módszertant, amely az elmúlt hét év során nagyban fejlődött és gazdagodott, valamint átadtuk nemzetközi partnereink számára is. Olaszországban, Spanyolországban, Romániában és jelen projekt révén már Szlovákiában is sor került kortárs trénerek képzésére, valamint workshopok megvalósítására. Ezalatt az időszak alatt több ezer fiatalhoz értünk el workshopjainkkal itthon és több európai országban. Jelen módszertan keretében megosztjuk a workshop módszertanának fő szempontjait, felépítését. Ízelítőt adunk a feldolgozott anyagokból, valamint a workshopot tartó kortárs trénerek képzéséből.

2. A workshop céljai és célcsoportjai

A roma hősök workshopok céljai sokrétűek. Egyrészt az európai roma dráma és színház értékeit, sokszínűségét hivatottak megmutatni széles célcsoportok számára. Másrészt a drámák történeteinek keresztül az európai roma közösségek sokszínűségére, kihívásaira és értékeire kívánjuk felhívni a figyelmet, valamint láthatóságot biztosítani olyan társadalmi ügyeknek és történelmi eseményeknek, amelyek alig kapnak figyelmet az oktatásban és a kultúrában. Ki hallott például arról, hogy Svájcban egészen a 70-es évekig szervezett népiirtás áldozataivá váltak a jenish nép tagjai? Hogy színházi alkotók és civil szervezetek aktív részvételének köszönhetően sikerült elérni, hogy a romániai rendőri brutalitással szemben, egy roma férfi meggyilkolása kapcsán folyó bírósági tárgyalás során rács mögé kerüljön egy gyilkos rendőr? Folytathatnánk még a sort, a drámák jelentős része ugyanis jelenkori, illetve történelmi témákkal foglalkozik. A történelmi emlékezet és a jelenkori események komplex ismerete pedig elengedhetetlen ahhoz, hogy valóban tudatosan és felelősen tudjunk aktív állampolgárokként alakítani jövőnket.

A workshopok célja megerősíteni a roma fiatalokat új ismeretekkel, a színdarabokon keresztül bemutatott tágabb európai közösséggel és elsősorban értékvezérelt roma hősök történeteivel. Ezek egyrészt az önértékelésüket, a pozitív roma identitásukat tudják erősíteni, másrészt az eltérő értékek által vezérelt és ezáltal eltérő utakon járó roma drámai hősök példáján keresztül számukra is kitágul a választási lehetőségek és a bejárható életutak perspektívája. Ha pedig valaki eltérő hősökkel találkozik a közössége tagjait reprezentáló történetekben, akkor számára is sok új döntési lehetőség felvillan. Míg bizonyos hősök a hagyományokkal való szembehelyezkedést és továbbtanulást választják, addig mások pont a gyermekvállalás mellett döntenek. Egyesek politikusokkal szállnak szembe, míg megint mások a saját élményeikből írnak könyvet, és válnak íróvá, annak ellenére, hogy a környezetük más sorsot szánt nekik.

Ugyanakkor a workshop nem csak a roma fiatalokra kíván hatni, hanem a többségekre is. A többségek romákról való ismereteit és attitűdjeit is formálni kívánják ezek az alkalmak, és emellett a drámák elemzése, a drámai hősök előtt álló dilemmák és a résztvevők kapcsolódó nézeteinek megosztása révén minden résztvevő szembesülhet azzal, hogy egy-egy helyzetnek, történetnek több olvasata van. Az, aki az egyikünk számára hős a másikunknak nem biztos, hogy az. A fiataloknak származástól függetlenül fontos, hogy közösen gondolkozhassanak azon, hogy bizonyos helyzetben egy drámai hős helyében ők mit tennének. Ez nem csak az empátiájukat fejleszti, hanem az egymással való kommunikációjukat, valamint a kritikus gondolkodásukat is. A történetek, kihívások és drámai hősök, bár roma emberekhez kapcsolódnak, alapvetően egyetemes emberi jellemzőkkel bírnak. Fontosnak tartjuk a történetek megismertetése és megvitatása révén a roma és nem roma emberek helyzetének különbözőségei mellett (pl.: szembesülés az intézményesült rasszizmussal), a hasonlóságok felismerését (pl. bárkinek lehet konfliktusa a családtagjaival vagy küzdhet számára fontos célokért). Véleményünk szerint, amint felismerjük a másik emberben és csoportban a hozzánk hasonlót, sokkal inkább motiválttá válunk az egymáshoz való odafordulásra és egy inkluzívabb társadalom építésére.

A drámákra és a drámai hősökre figyelés mellett a workshopon a résztvevők saját hőseinek történetei is fókuszot kapnak és azok a történetek is, amikor ők maguk voltak hősök mások számára. Annak felismerése, hogy a környezetünkben is élnek hősök (pl.: családtagok, barátok, tanárok), és hogy mi magunk is voltunk úgy, hogy nehéz helyzetben döntést hoztunk, és egy aktivitás mentén változást idéztünk elő, megerősítő hatású. Büszkéek lehetünk a közösségünk, környezetünk tagjaira és saját magunkra. Ha pedig volt már olyan eset, amikor a felmenőink, barátaink vagy mi magunk hősként, aktív állampolgárként viselkedtünk, akkor az növeli a hitünket és elszánásunkat, hogy a jövőben is hasonló módon merjünk felelősséget vállalni. Mindez nem csak egyéni szinten fejt ki hatást, de csoportos szinten is. Miután megismerjük a csoporttársaink hőseit és hőstörténeteit, a workshop során más szemmel fogunk nézni rájuk.

A személyes történetek megosztása után a workshop utolsó részében a résztvevők kiscsoportokban egy-egy számukra fontos történetet vagy témát dolgoznak fel kreatív eszközökkel: jelenetet mutatnak be, dalt írnak vagy éppen levelet írnak. A közös alkotás és

sikerélmény szintén csapatépítő erővel bír. A fiatalok a saját és társaik kreatív potenciáljával és együttműködési készségével kapcsolatban is megerősödnek. Jó közösen alkotni, jó közösen dolgozni – ráadásul úgy érezhetik, hogy egy olyan téma kapcsán, egy olyan formában hoztak létre valamit, amit ők maguk választottak. Ez a megélés a demokrácia alapja. Mi, aktív állampolgárok, kitaláltunk valamit és létrehoztuk. Első lépésben ez persze csak egy apró jelenet, mondjuk, de ha a próbálkozásunkat siker koronázta, legközelebb is inkább nyitottak leszünk hasonló együttműködésekre. A kreatív együttműködések megtapasztalása mellett fontos még számunkra az inkluzív együttműködések pozitív megtapasztalása is. Bár az adott célcsoport nem biztos, hogy roma és nem roma résztvevőket is magába foglal, számunkra fontos, hogy a foglalkozást vezető két kortárs tréner közül az egyik roma, míg a másik nem roma legyen – és ezáltal is példaként szolgáljanak a pozitív roma és nem roma együttműködésre. Továbbá a velük való találkozás akár kizárólag roma, akár kizárólag nem roma csoport esetében is, lehetőséget biztosít arra, hogy pozitív interetnikus találkozásra kerüljön sor a csoporttagok és a tőlük eltérő származású tréner között.

Szerteágazó céljainkhoz hasonlóan a célcsoportok is nagyon sokszínűek, akikkel dolgozunk. 2017-ben elsősorban roma egyetemisták számára tartottunk foglalkozásokat, majd a rákövetkező években egyre több mainstream egyetemi csoportban, illetve középiskolában. Életkor, etnikai, társadalmi háttér, valamint képzettség terén is sokszínű csoportokban egyaránt tudott sikert aratni a workshop, aminek értékelését egyebek között a résztvevők által kitöltött visszajelző lapokra építjük. Több olyan közösségbe is hívtak már minket, ahol általános iskolás diákok voltak a workshopok résztvevői. Az adott célcsoport jellemzőinek, érdeklődésének mentén tudunk megfelelő 3-4 fókuszált drámát választani a már több mint 20 drámát tartalmazó gyűjteményünkben. Ugyanakkor az olvasási és szövegértési készség megléte fontos, hogy a feliratos videók és írott drámarészletek közös feldolgozása érdemben meg tudjon történni. Ez sajnos egyre több gyermeknél nem adott – főleg általános iskolás csoportokban többször szembesültünk azzal, hogy a drámákat más módon kellett feldolgozni a résztvevőkkel (pl.: közös felolvasás vagy történetmesélés).

A diák célcsoportok mellett tartottunk már workshopokat egyetemi tanároknak is komplex tréningünk keretében, amely során eltérő szakterületekről érkező oktatók a roma drámák valamely aspektusához kapcsolódóan, tematikus szeminárium módszertanát dolgozták ki.

Ezen képzések hozzájárultak ahhoz, hogy számos magyarországi és romániai egyetemen, különféle szakokon (pl.: irodalom, színház, média, kulturális antropológia, művészettörténet) az európai roma drámák interdiszciplináris kontextusaihoz kapcsolódó kurzusok valósuljanak meg. Ezen kurzusok zömében szintén sor került Roma Hősök workshopokra a témát mélyebben vizsgáló egyetemista diákcsoporthoz számára.

3. Az oktatási módszertan rövid összefoglalója. A workshop forgatókönyve

A workshop első alkalma

A workshop bevezetése

A workshop elején a foglalkozásvezetők bemutatkoznak, bemutatják a fő témákat, eszközöket és célokat, valamint a résztvevőkkel közösen rögzítik az együttműködés kereteit.

Mitől hős a hős?

Ezután a résztvevők egy-egy szót, kifejezést felírnak egy-egy post it cetlire, ami eszükbe jut a hősről általában. Mi jellemez egy hőst és környezetét, mit csinál, mitől hős a hős – hangzik el a kérdés. A résztvevők egyenként bemutatkozva felolvassák az általuk leírt szempontot, amit ráragasztanak egy közös flipchartlapra. A facilitátorok ezután összefoglalják az elhangzott fő szempontokat, csokorba gyűjtve azokat. A fő szempontok a hősök kapcsán, hogy valamilyen nehézségre, bizonyos értékek mentén választ adnak, döntést hoznak és felelősséget vállalnak, ezáltal változást hoznak saját szűkebb, illetve tágabb környezetük életében. Amennyiben a fő szempontok közül valami nem hangzott el a csoporttagok részéről, azt első körben facilitáló kérdésekkel, a csoporttagok által fogalmaztatják meg a trénernek, ha azonban erre nem kerül sor, saját meglátásukként teszik hozzá a sorhoz. A közös gondolkodás során felmerülhetnek eltérések (pl.: a hősöknek szuper erejük van – hétköznapi emberek is lehetnek hősök; vagy hogy a hős lehet sikeres vagy elbukhat) ezeket az ellentmondásokat nem szükséges feloldani, csupán megjegyezni, hogy ezek szerint a hősök kapcsán lehetnek eltérések is. A fő szempontok összegyűjtése során azok (a fent említett) jellemzők összegyűjtése a cél, ami minden hős útjára igaz.

A drámák és a cigány színház jelentősége

A hősök utána rátérünk a drámai hősökre. Az időkeretektől függően erről hosszabban is lehet beszélgetni, illetve rövidebb frontális közlésekre is sor kerülhet. A legfontosabb információk az alábbiak:

- A színház és a drámairodalom mindig kéz a kézben jár a polgárság fejlődésével.
- Roma színház már 1887 óta létezik Európában, és ma is számos országban dolgoznak professzionális roma színházi alkotók, mégis alig ismerjük őket.
- A Roma Hősök Fesztiválokön több alkotás került bemutatásra. Most ezek közül fogunk néhány részleteivel megismerkedni.

Videók

Ezután 3 perces videókat mutatunk. Egy-egy ízelítőt a választott 3-4 darabból. A videók megtekintése után közösen eldöntjük, ki melyik drámával szeretne kiscsoportban foglalkozni.

Csoportmunka

A videók megtekintése után érdeklődés alapján négy csoportra bontjuk a résztvevőket. (Amennyiben bizonyos dráma iránt nagyon sokan érdeklődnek, más iránt túl kevesen vagy senki, próbálhatunk vonzó információkat mondani a kevésbé választott színdarabok kapcsán, illetve dönthetünk úgy, hogy eltérő méretű csoportok fognak dolgozni, vagy bizonyos dráma nem kerül megvitatásra, míg mással akár két csoport is dolgozik.)

Minden kiscsoport kap kapcsolódó anyagokat (színdarab-részleteket, háttéranyagokat, esetenként fotókat) az adott darabhoz kapcsolódóan. Ezeket közösen feldolgozva kell megfogalmazniuk, miről szól a történet, és választ adniuk, a főhősökre vonatkozóan az alábbi kérdésekre:

- Milyen nehézségekkel találkozik?
- Hogyan reagál ezekre? Hogyan dönt és mit tesz?
- Milyen hatást gyakorol ezzel a környezetére?

(Itt lehet utalni a hős kapcsán általánosságban összeszedett szempontokra).

A csoportmunka után minden csoportnak be kell mutatnia az általuk tanulmányozott színdarabot és hőst, megosztva azokat a kérdéseket, dilemmákat, amelyek a csoportmunka során a darab kapcsán felmerültek.

Prezentáció, közös feldolgozás

Minden kiscsoport bemutatja a feldolgozott színdarabot, annak társadalmi kontextusát, a drámai hős kapcsán felmerült szempontokat, esetleges kérdéseket, dilemmákat is. A bemutatók után, ha kimaradt valami fontos részlet, vagy valami nem került érthetően előadásra, a facilitátorok erre rákérdeznek, illetve kiegészítik az elmondottakat.

Amennyiben elég idő van rá, gyors reflexiók és kérdések mellett a többi résztvevő hosszabban is reflektálhat a színdarabra, illetve az annak kapcsán felmerült témákra. Itt akár már a saját életben felmerülő hasonló témák, kérdések is behozhatóak.

Ha a csoportban valamilyen kérdés, dilemma sokakat foglalkoztat, akkor erre külön is kitérhetünk. Ha nincs idő mindenkit meghallgatni, akkor a kérdést állítássá fogalmazva megkérhetjük a résztvevőket, hogy álljanak a terem egyik oldalára, ha egyetértenek az adott állítással, és a másik oldalára, ha nem. Így testhelyzetével már mindenki állást foglalhat a vitában, és néhány embert meg is hallgathatunk, a szempontjaira vonatkozóan, amiért egyet ért/nem ért egyet az adott állítással.

Zárás, ha különböző napokon valósul meg a két alkalom

Az első alkalom zárásaként minden résztvevő visszajelzést ad a workshopra, az ott megismert színdarabokra, a felvetődött témákra vonatkozóan. Mit visztek magatokkal? Milyen gondolatok, érzések merültek fel bennetek?

Ha egy napon van a két alkalom, akkor csak egy szünet következik.

Második alkalom (vagy a szünet után)

Felvezetés

Összefoglalása az előző alkalmon elemzett drámáknak, a felvetődött fő kérdéseknek, megállapításoknak a színdarabok, illetve általában a hősök kapcsán. A közös keretek felidézése, majd a mostani fókuszra a felvezetése: saját hőseink, hőstetteink. (Ha egy napon valósul meg a két alkalom, a felidézést természetesen elhagyjuk.)

„Én hőszám és hőstetem” felvezetése

Mivel ezután a résztvevők saját történeteivel fogunk dolgozni, fontos, hogy a tréner is megnyilatkozzanak, saját hőseikre, illetve még inkább hősiességükre vonatkozóan megosszanak egy-egy történetet. Ezzel ösztönözve a résztvevőket arra, hogy ők is ezt tegyék a későbbiekben.

Hőstörténetek kis csoportos megbeszélése

A résztvevőket arra kérjük, hogy fogalmazzák meg magukban egy hőszám történetét, illetve később egy olyan történetet, amelyben ők voltak hőszám – a lényeg, hogy legyen a történetekben nehézség, döntés, aktivitás, aminek következtében valamilyen, akár apró, változásra sor került.

A történetek megosztása azonban már párokban vagy kiscsoportokban történjen. A teljes kör ugyanis egyrészt az időkereteket is túlfeszítheti, másrészt pedig a kisebb csoport bizalmibb légkört teremthet, illetve ezen csoportok összeállítása során már figyelembe vehetjük, hogy kik azok a csoportban, akik például gátolhatják egymás megnyilatkozásait.

Az egyes kiscsoportok minden tagja röviden elmeséli a mellette ülőnek a saját történeteit, így a párok megismerik egymás hőstörténetét. Ezután minden résztvevő kiválaszt a párjától hallott két történet közül egyet, amit egyes szám első személyben mesél el a csoportnak, vagyis, mintha az vele történt volna, vagy az ő saját hőstette lett volna. Ezzel a storytelling műfajába köthetnek bele.

Kreatív feldolgozás

A facilitátorok egyenként megköszönik a kiscsoportok tagjainak, hogy megosztották egymással történeteiket. Megkérdezzük őket, hogy akár a most hallott történetek közül, akár a múltkori színdarabok történetei kapcsán mi az, ami a leginkább érdekli őket, amivel a továbbiakban szívesen foglalkoznának. Amennyiben a csoport döntésképtelen, facilitáló kérdésekkel, illetve szavazás felajánlásával segítheti a tréner a döntéshozatalt. Ha megvan a történet, téma, akkor a tréner felveti, hogy ezt dolgozzák fel valamilyen kreatív eszközzel (pl.: jelenet, írás, videó) és a közösen létrehozott alkotásukat utána a teljes csoportnak mutassák be. A kreatív csoportmunkában a tréner lehetőség szerint csak keveset vesznek részt. Ha

pl. valaki kivonódik, akkor jelzik, hogy a közös kreatív alkotás létrehozásába mindenki kapcsolódjon bele, vagy ha valahol elakadnak, akkor facilitáló kérdésekkel, végső esetben javaslatokkal segítik a folyamatot.

Kreatív munkák közös bemutatása és reflexiók

A kiscsoportok egymás után bemutatják az alkotásaikat (pl.: írások felolvasása, jelenetek bemutatása, filmek levetítése), amelyekre a csoport többi tagja, illetve a tréner, kérdésekkel, megjegyzésekkel reflektálhatnak. Amennyiben az idő engedi, erre minden produkció után egyenként, ellenkező esetben a bemutatók után egyben kerülhet sor.

Zárás

A zárókörben minden résztvevő megosztja, hogy mit visz magával a workshopról, milyen gondolatok fogalmazódtak meg benne a workshop során. A tréner felajánlhatja, hogy az itt elkészült alkotások, illetve további kreatív, roma hősöket bemutató produktumok a <https://romahosok.blogspot.com/> felületen is megosztásra kerülhetnek.

A zárás után lehetőség szerint a résztvevők töltsenek ki visszajelző kérdőívet, ezáltal segítve, hogy a jövőben fejleszteni tudjuk a saját munkánkat, és a hasonló workshopok megtartása még eredményesebb legyen.

4. Példa egy dráma feldolgozására – Richard O’Neill: „A legnehezebb szó”

Mint az előző részben kifejtettük, a workshop első részében fontos fókusszal bír néhány – a csoport jellemzőinek, igényeinek megfelelően kiválasztott – roma dráma részleteinek feldolgozása.

Richard O’Neill *A legnehezebb szó* című monodrámáját a Független Színház Magyarország mutatta be az I. Roma Hősök Nemzetközi Roma Storytelling Fesztiválon, 2017-ben. Az előadást Balogh Rodrigó rendezte, a darab középpontjában álló skót traveller írónt, Jess Smith szerepét Dömök Edina alakította. Az előadáshoz kapcsolódóan készült alábbi fókuszvideó levetítése a feldolgozás első lépése, amit a workshop valamennyi résztvevője megnéz két-három másik előadáshoz kapcsolódó fókuszvideóval együtt. A videó megtekinthető itt: <https://youtu.be/aidFQzfp9wo>

A videó felvezetésekor egy-két mondatot mond a workshoptartó az adott dráma témájáról, ami fel tudja kelteni a résztvevők érdeklődését. Ez a mondat lehet például: „Ebben a darabban egy skót traveller írónt történetét ismerhetjük meg, aki egy napon úgy határoz, hogy levelet ír a miniszterelnöknek”. Fontos, hogy a felvezető egy-két mondat ne tartalmazzon túl sok lexikális információt, és ne „lőjje le a poént” – hogyan fog záródni az adott történet.

Miután az egész csoport számára levetítésre került három-négy fókuszvideó, a foglalkozástartók felvetik, hogy innentől kiscsoportokban fog folytatódni a munka, és minden

csoport egy-egy darabbal jobban megismerkedik azok közül, amelyekből egy-egy jelenetet most láttunk. A résztvevőket érdeklődésük mentén lehetőleg hasonló méretű kiscsoportokra osztjuk, és mindegyik csoport egy-egy drámarészletet kap meg az adott darabhoz kapcsolódóan.

Minden csoportnak az a feladata, hogy olvassák el a kiosztott részleteket (akár együtt, akár az egyes részleteket külön-külön), majd azok lényegét egymással szóban osszák meg, és a dráma történetének feldolgozása során keressenek választ az alábbi fő kérdésekre (amelyek tükrözik a workshop elején számbavett minden hős útját jellemző szempontokat): 1. Milyen nehézséggel szembesült a dráma hős?, 2. Milyen döntést hozott?, 3. Milyen aktivitás(oka)t hajtott végre?, 4. Mi volt ennek a hatása? Mindezek megvitatása során fogalmazzák meg, hogy ők maguk hősnek tartják-e a drámai karaktert, és miért igen/nem. Ha bármilyen más szempont dilemma felmerül a közös munka során, azt is osszák meg majd a csoportmunka után, amikor az előbbi kérdésekre válaszolva röviden összegzik a színdarab történetét és az annak kapcsán felmerülő fő gondolataikat.

Drámarészlet:

A dráma szövege megjelent: *Roma hősök. Öt európai monodráma, Független Színház Magyarország, Budapest, 2019, 127–136. old.*

(Szövegkiemelése: I.M.)

Richard O'Neill: A legnehezebb szó

1.

*Anyám talpraesett asszony volt, bármit zúdított rá az élet, a legjobbat hozta ki belőle, bele is halt, a mi történetünk nem idillben ért véget. Már nem emlékszem mit vacsoráztam tegnap, de a gyerekkorom minden részletét fel tudom idézni, minden egyes apróságot. Abban az évben mindannyian betegek voltunk, folyton visszaestünk egész télen. Epret szedtünk és közben bekaptunk pár szemet, ahogy máskor is. Csakhogy abban az évben kezdték el használni a **DDT-t, azt a borzalmas rovarirtót, ami megmérgezte a madarakat, meg mindent, ami hozzáért a drágalátos gyümölcsökhöz.** Nekünk senki nem szólt róla, eszegettünk, mint rendesen, és csak akkor jöttünk rá, mi történt, amikor másnap mindannyian hánytunk, és nem tudtunk dolgozni menni. Nagy volt a baj, a gazda szörnyen aggódott, türelmetlenül várták a gyümölcsöt Wimbledonban.*

El tudják képzelni, hogy egy munkáltató ilyen körülmények között dolgoztathatja a munkásait, ráadásul a gyerekeket is? De mi csak cigányok voltunk, aljanép, nem számítottunk, szinte nem is léteztünk, kivéve, ha szüret volt vagy gyümölcszedés, meg persze háború.

(...)

Kedd volt, épp néztem, amint megválasztják az új miniszterelnököt, az ország reménységét, aki majd még nagyobb sikerek felé vezeti a bátor Skóciát, és az országunk végre tényezővé válik Európában. Gazdag történelmi örökségünkre és a népünk sokszínűségére építve Skócia a lehetőségek országa lesz mindenki számára. Ígéretesen hangzott, még egy hozzám hasonló vén cinikus fülének is.

Úgyhogy írtam egy levelet és elküldtem a miniszterelnöknek. Sokkal jobban éreztem magam, miután megírtam, és még jobban, miután bedobtam a postaládába. Még azt is el tudtam képzelni, hogy elolvassa.

2. Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Az ausztrál őslakosoktól ma – nagyon helyesen – bocsánatot kértek. Megkérhetném rá a parlamentet én, mint Skócia őslakója, hogy kérjen bocsánatot a skót travellerekkel szemben tanúsított rettenetes, embertelen bánásmód miatt?

Egy jelentés szerint, amelyet 1895-ben Sir Charles Cameron készített a glasgow-i városvezetés számára, a vidéki szegények oktatását, valamint a vándorcigányok és a csavargók helyzetének rendezését célzó intézkedések során a népem tagjai közül sokakat erőszakkal költöztettek el a táborhelyükről és ipari területeken telepítették le őket. Másokat gyermektelen pároknál helyeztek el vagy Ausztráliába küldtek, a tizenkét évnél idősebb fiúkat besorozták, a lányokat szolgálni adták. Népösszeírást rendeltek el, amely kényszer kitelepítésbe torkollott. Aki itt maradt, olyan országban nőtt fel, ahol törvénytől, egyháztól, hatóságtól félni kellett. Ezeket az információkat megőrzik az archívumok. Rendelkezésemre áll a jelentés egy példánya, ha kívánja, elküldök Önnek egy másolatot.

Skócia nem engedheti meg magának, hogy teret adjon a rasszizmusnak, mégis a rasszizmus rákfenéje emészti fel az országot. A kultúránk már csaknem eltűnt, de még mindig vagyunk elegen, akiknek enyhülést hozna, ha egyenjogú állampolgárként ismernének el bennünket.

A nagybátyám meghalt ezért az országért, az apám pedig harcolt érte. Az apám azt mondta, „fehér niggerek” vagyunk, és sosem értette, hogyan vetheti meg a saját népét egy ilyen kis ország. Elküldte a kéziratát Hamish Hendersonnak, de soha nem adták ki. Megtört emberként halt meg. Ma, mikor már nem üres levesen tengődünk, jussanak eszünkbe a költő szavai – az ember számít, „csak azért is”.

Üdvözlettel,

Azt gondoltam, úgysem fog válaszolni, de tévedtem. **Felhívott egy asszisztense** (ahogy magát nevezte ez az úriember), megkérdezte, XY asszonyhoz van-e szerencséje, aztán elmondta, mennyire örült a miniszterelnök a levelemnek, és milyen időszerű volt... bla-bla-bla... meg valami olyasmit is, hogy nagy rajongója az írásaimnak. Kulturálisan nagyon jelentősek, egy olyan ország képét idézik meg, amelynek alapvető értékei az egyenlőség, az elfogadás és a kölcsönös tisztelet, s hogy a miniszterelnök mennyire szeretne találkozni velem, hogy átbeszéljük a levelemben felvetett kérdéseket.

Megállapodtunk egy mindkettőnknek megfelelő időpontban, meg a találkozó helyszínében, aztán szépen elmentem és szépen elcsevegtem a miniszterelnökkel, ittunk egy csésze teát, közben ő a munkáimról beszélt, látszott, hogy nagyon alaposan tájékozották. Rákérdeztem a levélre meg a bocsánatkérésre, és mielőtt válaszolt volna, megnézték, nincs-e nálam felvevőkészülék. Aztán az jött, amire számítottam: a süket duma arról, hogy ezt neki nem áll módjában megtenni, továbbítja azonban az ügyet egy kollégájának, aki a megfelelő csatornákon keresztül elindítja a folyamatot. **Bámulatos, mennyire fontos a politikusoknak, hogy minden a megfelelő csatornákon keresztül történjen, nem igaz? Kivéve persze, ha háborúról, választásról vagy pénzről van szó.** Annyira dühös lettem, megint kitört belőlem az elfojtott düh, meg is kapta tőlem a magát: akkor is a megfelelő csatornákon keresztül történt minden, amikor mindezt elkövették a népem ellen? **Bocsánatkérést akarok, méghozzá most azonnal!**

3.

Aztán kaptam egy telefonhívást. Kamuzás Cowdenbeath-ből? Fenyegetés Fraserburgh-ból? Megfélemlítés Montrose-ból? Nem, valamivel közelebből kerestek.

A saját húgom hívott, egészen fel volt pörögve, ami nem jellemző rá, és azt mondta: „Le kell állítanod ezt a hülye kampányt, lejáratsz engem is meg az egész családot.” Lejáratom őt és az egész családot, mondja ezt az, aki kedvére költi át az egész gyerekkorát, hogy illeszkedjen a tökéletesen megtervezett életéhez, az, aki elszántan és rendkívül sikeresen tünteti el traveller örökségének minden nyomát az életéből. Nem egyeztethető össze a kezdő golfklub-tagsággal, és hol lenne Gerry, elnézést, Gerald, a golfpályán kötött megállapodásai nélkül?

Közbevágtam, hogy a francba merészséged, te hozol szégyent a családunkra, valahányszor letagadod, honnan jöttél, és csak hogy tudd, eszemben sincs leállítani a kampányt, sőt, most még inkább meggyőztél róla, hogy végig kell csinálnom, azzal kinyomtam a telefont – ezt régen mindig ő csinálta, már évekkkel ezelőtt meg kellett volna tennem, annyira felszabadító érzés.

A húgom fantasztikus a kapcsolatépítésben, gyakorlatilag mindenkit ismer, akit ismerni érdemes, még a miniszterelnököt is. Mindig remek érzéssel szúrta ki azokat, akik viszik majd valamire, egyengette az útjukat, aztán nem hagyta, hogy megfélemlítsék a segítségéről. Így lett Gerrynek, elnézést, Geraldnak az a remek állása művészeti területen, ebben még én is segítettem, hja, néha a régi családi örökségnek is hasznát lehet venni.

Másnap megint felhívott a húgom, ezúttal más húrokat pengetett, bocsánat a tegnapiért, annyi a dolgom mostanában, teljesen kivannak az idegeim, tudod, Gerald egy új művészeti és kulturális örökségi pozícióra pályázik. Mindannyian keményen dolgoztunk az elmúlt időben, ha kipihennéd magad egy kicsit, a mallorcai nyaralónk a következő három héten épp szabad.

Pontosan tudtam, mire megy ki a játék, úgyhogy azt válaszoltam, ügyes próbálkozás, hugi, de nem szabadulsz meg tőlem ilyen könnyen, végigcsinálom ezt a kampányt.

Általában kiabálni szokott, ha nem az ő elképzelései szerint alakulnak a dolgok, most azonban nagyon csendesesen és megfontoltan azt mondta, nézd, nem tudod, kivel húztál ujjat, **ha tovább folytatod, már nem tudlak megvédeni, és más sem tud....**

4.

Másnap meghívtak a 'Skócia hangjába', ami egy élő magazinműsor; azt ígértem, ha ráveszik a miniszterelnököt, hogy eljöjjön, izgalmas vitát hallhatnak. Rá is vették, és ő igencsak meglepődött, amikor meglátta, hogy én is ott ülök a stúdióban, de mivel tökéletesen profi, meg sem próbált lelépni – hogy is tudott volna élő adásban, anélkül, hogy nevetségesnek tűnne. A riporter rákérdezett a kampányomra, és a miniszterelnök ugyanazt válaszolta, amit nekem is.

Amikor rám került a sor, akkor aztán mindent beleadtam, és másnap az újságok teljes egészében lehozták a válaszomat.

Azt mondtam, miniszterelnök úr, az ön felelőssége, hogy tegyen valamit a skót történelem e rettenetes fejezetének ügyében, és most alkalma van itt, élő adásban egyszerűen bocsánatot kérni a skót travellerektől, amit persze nem tett meg.

Azok, akik a tavak és a Loch Ness-i szörny, a vajás keksz, meg Bobby, a leghúságesebb terrier miatt látogatnak el a kies Skóciába, azt hihetik, a legborzalmasabb dolog, ami a lelkünket nyomja, a rántott Mars-szelet. Hát, én gondoskodom róla, hogy minél többen megtudják az igazságot az egész világon. Az apám és az ő apja harcoltak ezért az országért, megtették a kötelességüket, pedig úgy bántak velük, mint a kutyaikkal, férfiak voltak a talpukon, és nyilvánvaló, miniszterelnök úr, hogy ön nem elég bátor ahhoz, hogy megtegye, amit meg kell tenni, és bocsánatot kérjen. Aztán az arcába öntöttem egy pohár vizet, a gorillái rám vetették magukat, bevitték a rendőrsre, felvették a vallomásomat és zárkába dugtak. Alkut ajánlottak – olyan Miami Vice-osan hangzik, nem igaz? A miniszterelnöki hivatal kész volt elállni a

vádemeléstől, ha én is elállok attól a követelésemről, hogy bocsánatot kérjenek; amibe nem mentem bele, úgyhogy vádat emeltek ellenem, bíróság elé akartam állni.

Amikor ott álltam, a bíró azt mondta, úgy tudom, ennek az ügynek nem kellett volna bíróság elé kerülnie, igaz? Megesküdtem, hogy az igazat mondom, úgyhogy igennel feleltem. Megkérdezte, hogy akkor miért pazaroljuk erre a bíróság idejét? Azt válaszoltam, rosszul tettem, hogy vizet öntöttem a miniszterelnök arcába, készen állok a büntetésre és a bocsánatkérésre is. Akkor miért nem kér bocsánatot, kérdezte.

Én pedig azt feleltem, majd akkor kérek bocsánatot, ha ő is!

A drámarészletek mellett a dráma feldolgozásában részt vevő kiscsoport tagjai számára a workshop tartó háttérinformációkat is biztosít. Akár kiosztva számukra egy rövidebb szöveget, akár csak szóban megosztva velük az abban lévő információkat. A megosztás módszere a csoportban lévő résztvevők olvasási és értelmezési készségei, téma iránti érdeklődése, tájékozottsága, valamint a rendelkezésre álló idő alapján mérlegelendő.

Háttérinformációk Richard O'Neill drámájához:

Travellerek Skóciában: Egy 2008-as népszámlálás szerint, amelyet az egyház végzett, 1500 traveller él Skóciában, ez azonban valószínűleg nem pontos adat. Maguk a travellerek 2000-re becsülik a skót traveller közösség lélekszámát. Egy másik, 2000-ben készített felmérés szerint a megkérdezett travellerek 61%-a tapasztalt valamilyen diszkriminációt a megelőző évben.

A 19. század törekvései közé tartozott, hogy a vándorló életmódot folytató cigányokat letelepítsék. 1838-ban a skót anglikán egyház bizottságot állított fel a travellerek megreformálásának céljából: meg akarták tanítani nekik, hogyan kell „normális” életet élni. A 20. század elején elterjedté vált, hogy a traveller gyerekek számára speciális, szegregált iskolákat hozzanak létre. Ilyen iskola volt például az Aldour Tinker School Perthshire megyében, Pitlorchy város mellett. A 1930-as, '40-es és '50-es években jellemző volt, hogy az iskolába nem járó, iskolaköteles gyerekeket elválasztották a családjuktól, és Ausztráliában vagy Kanadában telepítették le őket.

Az 1970-es években indult el a változás a traveller közösségek helyzetében, amikor a skót egyház elkezdte egyre inkább támogatni a traveller gyerekek hozzáférését az oktatáshoz.

A második világháború után a travellerek jellemzően gyümölcszedéssel, halászzal, vagy különböző használati tárgyak javításával keresték a kenyerüket. Manapság ezeket a munkákat az út- és tetőépítés, illetve egyéb építkezéseken végzett vagy mezőgazdasági munkák váltották fel.

Jess Smith történetéből Richard O'Neill írt színdarabot, amelyet 2008-ban mutattak be az Edinburgh-i Storytelling Fesztiválon. A travellerek ügye akkor került az egyház látókörébe, amikor Russel McLarty lelkész meghallgatta Jess Smith előadását a fesztiválon. A bemutatón Jess Smith találkozott az egyház vezetőivel, és a 2011-es egyházi jelentés bevezetőjéből egyértelműen kiderül, hogy ez a találkozás indította el az egyházban a travellerek évszázados sérelmeiről szóló gondolkodást.

2011-ben a skót egyház Racial Justice Group-ja (Etnikai Igazságosság Csoport) jelentést adott ki, amelyben elismerte, hogy a travellereket évszázadokon át üldözték, és ebben az egyház egyes tagjai, a társadalmi folyamatokat követve szintén vétkesek voltak, mivel vagy maguk is diszkriminálták a travellereket, vagy nem akadályozták meg a jogsértéseket, amikor lehetőségük lett volna rá. Ugyanakkor elutasították, hogy a skót egyházban a diszkrimináció intézményesült volna. A jelentésben a skót egyház ezt a viselkedést elítéli, és támogatja, hogy az állam ismerje el a traveller közösségeket etnikai kisebbségként, támogassa a traveller kultúra és életmód megőrzését, javítsa a travellerek számára nyújtott szolgáltatások színvonalát és hozzáférhetőségét, többek között biztosítsa, hogy a traveller közösség tagjai szavazhassanak (ami állandó lakhely hiányában most nehézkes).

A skót travellerek helyzete az Egyesült Királyságon belül is különösen hátrányos, hiszen Wales és Anglia is etnikai kisebbségként ismeri el a travellereket. 2011-ben a népszámláláson először szerepelt a traveller identitás a lehetséges válaszok között.

A kiscsoportos feldolgozás során a foglalkozástartók időnként mindenképpen ellenőrzik, hogyan halad a csoport, mi az, amit válaszolnának a feltett kérdésekre a dráma kapcsán, mit gondolnak a drámai hősről, és miért? Amennyiben úgy érzékelik, hogy a csoportnak több segítségre van szüksége – akár olvasásban, értelmezésben, vagy a fókuszált közös munkában, akkor több időt is velük tölt, egyébként csak 5-10 percenként néz rá a kiscsoportra. A kiscsoportos munkára szánt idő lejárta előtt 5 perccel néhány kérdéssel megbizonyosodik, hogy sikerült összerakni a történet lényegét, és van-e hozzá kapcsolódóan bármilyen véleménye, meglátása a csoportnak. Továbbá felhívja a figyelmüket, hogy döntsék el, hogy a többiek számára ki vagy kik fogja, fogják prezentálni 3-4 percen belül azt, amire jutottak.

Amennyiben a prezentáció során tárgyi tévedést mond a csoport a foglalkozástartó fontos, hogy ezeket kiegészítse, korigálja, illetve ha valami értékszemponitú dilemma merül fel, akkor ennek megvitatását akár a nagycsoport számára is kinyissa.

A fókuszált színdarab kapcsán például sokszor fel szokott merülni, hogy elfogadható-e, hogy a főhős (vagy általában bárki) akár szimbolikus erőszakot (pohár vízzel való leöntés) alkalmazzon céljai elérése érdekében? Az is gyakran felvetődő kérdés, hogy mennyiben jó az, ha a családtagjaink ellenében viszünk valamit végbe, ami számunkra fontos?

A legtöbb színdarabtól eltérően ez a darab félig valóságos (Jess Smith valódi személy) azonban félig kitalált. Jess ugyanis valóban levelet akart írni a skót miniszterelnöknek, hogy kérjen bocsánatot a travellerek múltbéli megaláztatása miatt, azonban Richard, a darab írója

azt mondta, hogy több hatása lesz, ha ezt nem teszi meg, hanem ő ír erről egy darabot, ami meg is történt, és Jess elő is adta. Hatások szempontjából nem mindennapinak mondható, hogy az előadás után a skót állami egyház valóban bocsánatot kért a travellerektől, illetve a travellerek kisebbségi státuszt nyertek el nem sokkal ezután, ami fontos alapot szolgáltatott arra, hogy a velük való diszkrimináció ellen fel lehessen lépni a jövőben.

5. Hőstörténetek megosztásának és kreatív feldolgozásának facilitálása

Míg a workshop első része általában a hőskről, valamint néhány konkrét európai roma dráma és az abban megjelenő drámai hősök feldolgozásáról szól, a második részben a résztvevők saját történeteinek megosztására és kreatív csoportmunkára kerül sor. Míg az első részben inkább a közös gondolkodásé, az elemzése és a felvetődő kérdések megvitatásáé a főszerep, a második részben a résztvevők kitárulkozása és kreativitása kerül fókuszba. Míg bizonyos fiatalok komfortosabban érzik magukat az első rész által nyújtott kognitív kihívásokban, addig másoknak a saját történeteik megosztása és a kreatív csoportmunka a testhezállobb. Fontosnak tartjuk, hogy az eltérő készségekkel rendelkező fiatalok egyaránt örömet és sikert tudjanak megélni a workshop valamely részében. Ugyanakkor a személyes megnyilvánuláshoz szükséges egy olyan bizalmi légkör kialakítása, amire a workshop első része ad lehetőséget, megalapozva a személyesebb és intuitívabb részt.

Mint azt feljebb kifejtettük a hőstörténetek megosztása történhet párokban, kiscsoportokban vagy plenárisan – a csoport méretétől és a résztvevők egymással való viszonyától függően. Ami azonban mindenképpen fontos, hogy a tréner is „vigyék vásárra a bőruket”, amikor a résztvevőktől azt kéri, hogy osszanak meg számukra fontos történeteket. Így elsőként mindig a tréner osztanak meg egy-egy számukra fontos hős történetét, ügyelve arra, hogy röviden, tömören ugyanakkor megfelelő érzelmi töltettel meséljenek el egy olyan helyzetet, amikor valaki a környezetükben nehéz helyzetben döntést hozott, felelősséget vállalt, és aktivitása által valamilyen változást idézett elő. Ha túl súlytalan és felszínes ez a történet, akkor annak az a veszélye, hogy a résztvevők történetei sem lesznek

igazán mélyek. Ha azonban olyan történetet választanak, amit érzelmileg még nem dolgoztak fel kellőképpen, és esetleg elérzékenyülhetnek a megosztás során, az sem feltétlenül szerencsés. Ezért érdemes olyan hőstörténetet választani, ami valóban jelentős az adott tréner számára, azonban már eléggé feldolgozta az adott tréner az adott történetet, hogy annak megosztása nem teszi érzelmileg labilissá a csoport előtt. A tréner megosztása után következnek a csoporttagok hőseiről szóló történetmegosztások. Ez legtöbbször párokban történik, így most ezt a verziót fogjuk részletesebben kifejteni. Amennyiben a csoport páratlan számú tagból áll, egyik tréner is beáll egy párba, és ő is megoszt egy számára fontos történetet. A felkészülésre általában egy percet adunk a résztvevőknek, majd egy-két percben oszthatják meg egymással a résztvevők saját hőseik történeteit. A rendelkezésre álló idő felénél a vezető tréner jelzi, hogy cseréljenek egymással a párok, lassan kezdje az mondani a történetét, aki idáig hallatta a másikat. Az idő jelzése azért fontos, mert vannak olyan résztvevők, akik sokkal hosszabb ideig is beszélnének egyébként a saját történetükről. A saját hős története is személyes téma, a saját hőstörténet azonban még inkább. Így ennek megosztására második körben kérjük meg a résztvevőket. Ekkor ugyanis már túl vannak egy megosztáson, és oldottabbak. Ekkor is az egyik tréner kezdi a megosztást. Ha páratlan számú a csoport, és az egyik trénernek be kellett állnia egy párba, akkor ugyanaz a tréner mond el egy történetet, mint az előbb, ellenkező esetben a másik tréner következik. Itt is fontos, hogy a megosztó számára valóban súllyal bíró, ugyanakkor érzelmileg már feldolgozott történetről legyen szó.

Továbbá arra is fontos figyelni, hogy ha a tréner életkorából, tapasztalatából adódóan sokkal „komolyabb” hőstörténetet oszt meg, mint amilyen „súlyú” történetei vélhetően a résztvevőknek is vannak, az elveheti a kedvüket a megosztástól. „Én nem is voltam hős soha” – gondolhatják sokan, ami meg tudja bénítani a történetmesélést. Ennél a feladatnál hasonló ellenvetések gyakran érkeznek, ezért ilyenkor érdemes még néhány segítő, biztató mondatot mondani: „A kis hőstörténet is hőstörténet. Volt olyan, hogy egy nehéz helyzetben csináltál valamit? Volt, hogy másnak segítettél? Volt, olyan, hogy valaki a hőséneked látott, vagy megköszönt neked valamit?”

A saját hős és saját hőstörténet páros megosztása után arra kérjük a résztvevőket, hogy mindenki válasszon ki egyet a két hallott történetből, és azt mesélje el úgy, mintha az az ő története lenne. Ha a párja valamelyik történetét nem szeretné plenárisan megosztani, azt

jelezze társa számára. A történet elmesélése során nem szükséges pontról-pontra visszaadni az eredeti történetet, azt formálja nyugodtan a saját képmására. A résztvevők röviden egy-egy percben megosztják a társuktól előbb hallott két történet közül az egyiket plenárisan, mintha az a saját történetük lenne. Minden megosztott történetet tapsoljunk meg. Miután lement a teljes kör, kérjünk rövid visszajelzést a résztvevőktől. Milyen volt megosztani a történeteket? Mi volt nehezebb, hőst vagy saját hőstörténetet találni? Gondolkodtatok már azon korábban, hogy ki a ti hőstök? Milyen volt visszahallani a saját történeteket? Egy-két visszajelzést hallgassunk meg a kérdésekre, majd induljunk tovább.

Kérdezzük meg a résztvevőket, hogy melyik történet, téma az, akár az előbb hallottak közül, akár a drámák kapcsán, ami a leginkább megérintette őket, és amivel még szívesen foglalkoznának? A felvetett történeteket, témákat egy-két szóban felírjuk egy flipchart-papírra. Ha nagyon nem jönnek ötletek, akkor még feltehetünk néhány segítő kérdést. (pl.: Milyen hős jelent meg több történetben? Melyik történet volt meglepő?, stb.) Ha nehezen jönnek az ötletek, akár 3-4 ötlet után leállíthatjuk a brainstormingot, és csak ezekkel dolgozunk a későbbiekben. Ha viszont záporoznak az ötletek, akkor is érdemes 10 ötlet után leállítani az ötletelést, és ekkor szavazás alapján (pl.: mindenki írja fel egy cédulára annak a két történetnek/témának a számát, amivel szívesen foglalkozna) válasszuk ki a 3-4 legnépszerűbbet. A témák mentén a résztvevők saját maguk is kiscsoportokra oszthatnak – ügyelve arra, hogy ne legyen aránytalanul nagy az egyik csoport egy másikhoz képest. Ha azonban nem annyira erős a bevonódás, akkor akár azt is javasolhatjuk, hogy a korábbi drámafeldolgozó csoportok dolgozzanak megint együtt, és mindenki válasszon egyet a felvetett 3-4 téma közül. (a témák kiosztása a választások sorrendje alapján történik – így a leginkább motivált csoport dolgozhat azzal a témával, amelyikkel igazán szeretne, és a bizonytalan csoport pedig megkaphatja a maradék témát). A lényeg, hogy ne húzzuk el a választás és csoportbontás folyamatát. Ha valaki nagyon mást szeretne (más témával foglalkozni, másik csoportba menni), akkor azonban adjunk neki erre lehetőséget.

A téma kiválasztása után vessük fel, hogy most minden csoport hozzon létre közösen egy kis alkotást az adott történethez, témához kapcsolódóan. Ez lehet egy jelenet, egy írás, rajzolhatnak valamit, írhatnak egy dalt, stb. A téma részleteinek a kitalálása, a műfajválasztás és a kreatív munka már kiscsoportban történik. Egy-egy tréner általában két kiscsoporttal dolgozik – így mindkét csoport munkáját tudja facilitálni, ugyanakkor lehetséges adni nekik

az önálló munkára. A csoportok egy része hajlamos sokat egyeztetni arról, mi legyen a téma, hogyan dolgozzák fel. Ha ezen a téren 5 percen belül nem jutnak döntésre, érdemes megtámogatni a döntést. Ha több ötlet merült fel, felvetni, hogy lehet ezeket esetleg összekapcsolni. Ha pedig a csoporton belül erős törésvonal jelentkezik – eltérő ötletek, egymással nem kooperáló klikkek – akár azt is fel lehet vetni, hogy két külön alkotást is létrehozhatnak. A tréner, amennyiben szükséges az adott alkotáshoz valamilyen eszköz (pl. filcek egy kép elkészítéséhez), azt biztosítsa a csoport számára. A kreatív alkotás során vannak csoportok, akik nagyon hamar elkészülnek. Náluk érdemes esetleg még kérdéseket megfogalmazni vagy fejlesztési ötleteket bedobni, hogy a rendelkezésre álló időt aktívan és produktívan tudják tölteni. Akik nagyon megakadnak a részleteknél, ott pedig érdemes biztatni őket, jó így, haladjanak tovább. Nem baj, ha nem dolgoznak ki minden részletet. Amennyiben a tréner úgy látja, hogy például egy jelenetben nagyon egyoldalúan, illetve sztereotípiákkal van bemutatva egy szereplő vagy helyzet, akkor facilitáló kérdésekkel, javaslatokkal érdemes elősegíteni, hogy komplexebb és kevésbé sztereotíp alkotást hozzanak létre. Ami még a csoportmunkák során sokszor jelentkezik, hogy néhányan aktívan részt vesznek, mások viszont nem. Számukra érdemes olyan feladatokat javasolni, amelyek kiegészíthetik a többiek munkáját (pl.: „Keresel jelmezt a többieknek vagy egy zeneszámot, ami megy a jelenet hangulatához?” vagy: „Tök jó, hogy ketten megírtátok ezt a dalt, hogy tudnátok mind a hatan előadni?”) Fontos ugyanis, hogy mindenki részese legyen a közös alkotásnak, még az is, aki esetleg nem annyira komfortos az adott művészeti ágban (pl.: nem szeretne szerepelni, nem rajzol szépen), és senkinek ne legyen potyautas élménye).

A csoportmunkák végeztével minden csoport mutassa be az alkotását a többiek számára. Mindegyik alkotás bemutatását tapsoljuk meg. A feladat zárásaként kérhetünk visszajelzéseket (pl.: „Milyen volt közösen dolgozni?” vagy: „Milyen közös pontokat láttatok az alkotásokban?”) majd a tréner is adjon megerősítő visszajelzést röviden minden csoport alkotására vonatkozóan. Fontos, hogy a pozitív megerősítés valami konkrétumra tudjon reagálni az adott csoport munkájában, és ne csak általánosságokat tartalmazzon – az általános dicséretből ugyanis aligha tudnak profitálni a résztvevők, és sokszor nem is tudják komolyan venni az ilyen „konzerv” tréneri visszajelzéseket.

6. Trénerképzés – felkészülés egy workshopra és annak értékelése

A módszertannak fontos részét képezik a kortárs trénerok, akik életkorukból is adódóan könnyen alakítanak ki viszonyt a csoporttagokkal. Ahogy említettük, rendszerint egy roma és egy nem roma tréner tart közösen workshopot – amennyiben lehetőség van rá, egy fiú és egy lány. Kortárs trénerok több csoportját képeztük ki az elmúlt nyolc évben. Volt, hogy olyan fiatalokat vontunk be, akikkel más oktatási vagy művészeti programban már együtt dolgoztunk, így volt kölcsönös munka- és sikerélmény, amire építeni tudtunk. Máskor szándékosan új fiatalokat vontunk be, hogy velük is bővítsük, erősítsük a csapatot. Előfordult, hogy egy hetes intenzív képzés keretében történt meg a trénerképzés, ami a visszajelzések alapján túlságosan intenzív volt, míg máskor hónapokon keresztül heti rendszerességű találkozók kerültek sorra a trénerképzésekre, ami néha időközbeni lemorzsolódást eredményezett. Volt, hogy a közösségi alkotási fókusz is kiemelkedő jelentőséggel bírt, máskor pedig a színdarabok széles körének beható ismerete kapott kiemelt hangsúlyt.

Ugyanakkor a trénerképzés mindig tartalmazza az alábbi modulokat:

- saját élmény – részvétel Roma Hősök workshopon
- általános tréneri, kommunikációs és facilitálási információk és gyakorlatok
- lehetséges konfliktushelyzetek és azok kezelése
- asszertív kommunikáció
- európai roma dráma- és színháztörténet
- a fókuszált darabok és azok háttérének megismerése és megvitatása

A képzések során mindig törekszünk arra, hogy az elméleti és gyakorlati feladatok megfelelő arányban legyenek egymással, és hogy minden tréner többször kipróbálhassa magát csoporthelyzetekben (pl.: warm up játék facilitálása, beszélgetés moderálása egy témáról, a workshop bizonyos moduljainak facilitálása). Ezen feladatok során a többi trénerjelölt és a képzés vezetői modellezik a csoportot. A képzés vezetői és résztvevői részéről történő rendszeres megerősítő és fejlesztő részeket egyaránt tartalmazó visszajelzések követik minden esetben a gyakorlati próbákat. A képzéseink minden esetben vizsgával zárulnak. A jelen projekt keretében történt trénerképzésről részletesebben lehet olvasni a kapcsolódó esettanulmányban.

A képzések célja, hogy a kortárs tréner ne csak ismeretekkel, hanem már tapasztalatokkal is felvértezettek legyenek, érdeklődőek és nyitottak a résztvevők eltérő szempontjaira, nem akarják saját véleményüket ráerőltetni azokra. Inkább facilitáló kérdésekkel segítik a csoportokat és azok egyes tagjait, hogy a saját válaszaikat megtalálják. Továbbá az is célunk, hogy azokra a lehetséges nehézségekre és konfliktushelyzetekre, amelyek egy workshop során adódhatnak, legyenek már felkészítve, és így éles helyzetben már felkészülten és lazán tudjanak jelen lenni.

Ugyanakkor az egyszeri képzésen való részvétel még nem biztosít elegendő felkészültséget minden egyes workshop sikeres megtartásához. Az egyes workshopok előtt mindig interjút készítenek a tréner az adott csoport vezetőivel, hogy minél tisztább képük legyen a csoport jellemzőire és igényeire vonatkozóan, és ennek mentén tudják trénerpárjukkal elkészíteni az adott foglalkozás tematikáját, ami minden alkalommal kicsit más. Az előzetes felkészülést követően a workshop helyszínére mindig legalább 45 perccel előbb érkeznek, hogy be tudják készíteni a termet és a szükséges eszközöket, illetve, ha bármilyen operatív fennakadás történne, akkor se késsen a workshop kezdés.

A workshopok zárásakor nem csak a zárókörben, szóban adnak visszajelzést, de névtelen visszajelző lapok által is, amelyben kvantitatív és kvalitatív válaszokat is gyűjtünk. A visszajelző lapok összesítése mellett a trénerpárok saját maguk is írásban értékelik a workshopot az értékelési adatlap kérdései mentén. Mindez szükséges ahhoz, hogy munkánkat és módszereinket rendszeresen értékelve minőségbiztosítást és fejlesztést tudjunk biztosítani a workshop számára.

7. Visszajelzések

A több éve működő minőségbiztosítási rendszerünk alapján megállapítható, hogy a résztvevők túlnyomó többsége izgalmasnak, érdekesnek értékelte a workshopon való részvételt, új információkkal gazdagodott a cigányságra vonatkozóan, és tetszettek neki a vetített előadásrészlet-videók. Többen vélik úgy, hogy a workshop hatására a cigányságról kialakított képük fejlődött, és a saját aktív állampolgárságába vetett hitük is erősödött.

Kifejtős kérdéseknél sokan szokták említeni erősségként, hogy új történeteket ismertek meg, hogy a roma közösségről vagy a saját csoportjuk tagjairól új dolgokat tudtak meg, hogy felismerték, hogy bárki lehet hős. Néhányan saját életükre, szakmai jövőjükre vonatkozóan is megfogalmaztak elhatározásokat a workshop kapcsán.

Mivel több éve tartunk roma hősök workshopokat, látjuk, hogy a szakmai, emberi elköteleződések sok esetben meg is valósultak. Több tucat workshop résztvevő írt már témához kapcsolódó cikket, szakdolgozatot. Volt már több olyan kutatás, amit a workshop által elért kutatók kezdeményeztek, illetve számos oktatási, fejlesztési vagy éppen művészeti területen karriert építő fiatal dolgozni kezdett roma közösségekkel, illetve a roma drámák és színház eltérő vonatkozásaival.

Mindemellett az is megerősít minket abban, hogy fontos dolgot csinálunk és jó úton járunk, hogy az elmúlt évek során több európai országban működő roma oktatási vagy kulturális szervezet adaptálta a módszertanunkat. Nagyon büszkék vagyunk a **Ternipere** akiknek köszönhetően 2024-től már a szlovákiai fiatalok számára is elérhetőek a Roma hősök workshopok. Sok sikert kívánunk nekik is minden olyan szakembernek, aki hisz abban, hogy roma és nem roma fiatalok tudnak közösen, örömmel, sikerrel együttműködni és alakítani a közös jövőnket.

